

De Palinghandel op Londen

Inleiding

De handel vanuit Holland en Friesland op Engeland is al eeuwenoud. Tot op de huidige dag gaat het dan met name om voedingsmiddelen: groenten, zuivel, vlees. En de belangrijkste bestemming in Engeland is Londen, want daar wonen de meeste mensen.

Voor Friesland was Londen en omgeving vroeger het belangrijkste exportgebied voor de producten van landbouw en veeteelt, dat is algemeen bekend. Maar ook paling was een belangrijk exportprodukt naar Londen, levende paling. Van 1731 tot de Tweede Wereldoorlog speelde Gaastmeer bij deze handel een belangrijke rol, waarvan op verschillende plekken in het dorp de overblijfselen nog zichtbaar zijn.

Friese palingaken op de ankerplaats in de Theems te Londen, 1932

Hoe het begon

Het begint allemaal met Wieger Annes, geboren in 1690, die trouwt met Wypkjen Riemers. We weten niet precies wanneer ze trouwen, maar in april 1718 wordt hun eerste kind, Anne Wiegers, geboren, dus laten we aannemen dat ze voor 1718 getrouwd zijn. In 1727 koopt Wieger Annes voor f 550,- een aak bij Symen Heeres in Molkwerum en daarmee verdient het gezin de kost. Waarschijnlijk wonen ze ook op de aak. Je moet in die tijd als schipper een domicilie opgeven en het gezin van Wieger Annes en Wypkjen Riemers geeft eerst Woudsend en later Gaastmeer op als hun domicilie. We kunnen ervan uitgaan, dat de aak dus vooral in de Zuidwesthoek werk vindt, maar het is onbekend of ze in die tijd al in paling handelen. Ze krijgen in totaal 8 kinderen.

Volgens latere beschrijvingen van de oudste zoon Anne, is men in 1731 met de handel van levende paling op Londen begonnen. De oudste is dan 13 jaar, in die tijd een mooie leeftijd om bij je vader of iemand anders in de leer te gaan. Wieger Annes overlijdt in 1743 te Woudsend en hij is te beschouwen als de stamvader van de palinghandel in Gaastmeer, die hier tot 1898 gevestigd is.

De oudste zoon, Anne Wiegers, is in Gaastmeer geboren en kiest dus het beroep van zijn vader: aakschipper. Hij is in 1741 getrouwd met Corneliske Ykes uit Elahuizen en in Heeg gaan wonen. Daar wordt hij in het quotisatiekohier van 1749 genoemd als aakschipper en krijgt hij een belastingaanslag van f 38,- . Uit de hoogte van de aanslag zou je kunnen afleiden, dat het gezin een redelijk bestaan heeft. Deze Anne Wiegers is de stamvader van de palinghandel in Heeg, die van vader op zoon gaat tot 1938.

Het derde kind van Wieger Annes en Wypkjen Riemers is Jan Wiegers, geboren op 4 november 1725. Hij zal in 1741 het ouderlijk bedrijf overgenomen hebben, want in 1749

komen we hem tegen in het quotisatiekohier als 'arm aakschipper' te Gaastmeer. Hij is dan nog ongehuwd. Hij doet het een stuk minder goed dan zijn broer Anne Wiegers in Heeg, want de belastingaanslag van Jan Wiegers bedraagt slechts f 10,--.

Gaastmeer is in die tijd, zo rond 1750, een echt vissersdorp. Hier wonen dan 10 vissers tegen slechts 6 boeren. Om een vergelijking te maken: in Sandfirden wonen dan twee vissers, in Idzega en Greonterp elk één, in Oudega zelfs niet één. In die dorpen wonen vooral boeren. En het grote Heeg, met zijn 454 inwoners (Gaastmeer heeft er dan 118), telt 26 schippers en schippersknechten en andere beroepen die met het water te maken hebben, maar je vindt er slechts drie vissers. Gaastmeer is in die tijd dus het uitgesproken centrum van de visserij, met als belangrijkste vissoort de paling. Gaastmeer heeft niet voor niets een paling en een blei in het dorpswapen en de vlag. In die tijd zullen de vissers ongetwijfeld ook schubvis gevangen hebben, zoals blei, snoek en baars. Maar schubvis moet snel verhandeld worden, want die kun je niet lang levend houden, terwijl paling in een bun lange tijd kan overleven en dus over grotere afstand als levende aal verhandelbaar is.

Gaastmeer heeft, naast de vele vissers, nog een belangrijk ander voordeel: de Grutte Feart of Wijde Sloot die door het dorp loopt, met zijn altijd stromend water. Een uitgelezen plek om paling in karen (bunnen) of leggers (grote bunnen) te verzamelen en voor langere tijd gezond te houden.

De handel in paling op Londen bestaat zo rond 1750 al heel lang, maar wordt aanvankelijk vanuit Holland gedreven. Het eerste bericht hierover dateert van 1364. In dit bericht wordt gezegd, dat iemand uit Noord-Holland op Londen handel drijft met paling. Geleidelijk is de palinghandel, althans voor een deel, verplaatst naar Friesland. Dit zou samenhangen met het droogmaken van veel meren in Holland, waardoor de palingvangst terug liepen. Vooral de sluizen bij Spaardam, tussen het Haarlemmermeer en het IJ, waren vroeger rijke vangstgebieden voor paling.

In 1782 wordt in de Leeuwarder Courant een verkoping aangekondigd van palingaken, karen en leggers uit Workum, waarbij vermeld wordt, dat hiermee bijna 50 jaar de handel op Londen bedreven is. Dit betekent dus, dat een paar jaar na de tijd dat er vanuit Gaastmeer een palinghandel op Londen ontstaat, er ook zo'n handel in Workum wordt opgericht. En in 1806 kopen de palinghandelaren uit Gaastmeer de laatste palingaken uit Workum. Deze stad heeft tot die tijd dus een niet onbelangrijke rol gespeeld in de palinghandel, die in 1844 weer nieuwe leven ingeblazen zal worden. Zo zijn er in Friesland drie plaatsen met een palinghandel op Londen: Gaastmeer, Workum en Heeg. Maar we gaan ervan uit, dat de oorsprong van deze handel in Gaastmeer ligt.

Palinghandel Lankhorst aan de Liuwedaem met ijshok en schuur

Jan Wiegers Visser (1725-1775)

Jan Wiegers neemt dus het bedrijf van zijn vader over en vestigt zich in Gaastmeer als aakschipper en palinghandelaar. Hij trouwt in 1756 met Gelk Cornelis, een dochter van Cornelis Wouters, boer te Gaastmeer. Zijn schoonvader hoort tot de meest bemiddelde boeren in Gaastmeer.

Jan Wiegers en Gelk Cornelis krijgen tussen 1756 en 1761 vier kinderen: een zoon Wiegier Jans en drie dochters: Wypkje Jans, Antje Jans en Kneeliske Jans. In 1761 overlijdt Gelk Cornelis en twee jaar later trouwt Jan Wiegers met Folkjen Geerts, afkomstig van Balk. Uit dit huwelijk worden nog twee kinderen geboren: een zoon, die nog geen jaar oud wordt, en een dochter, Tytie Jans. Bij de doop van deze zoon in 1772 komen we in de registers voor het eerst de familienaam Visser tegen. De familie in Heeg gebruikt deze achternaam dan al sinds 1764.

Over de palinghandel uit de periode van Jan Wiegers, dus van 1741 tot 1775, weten we weinig, maar we nemen aan dat de handel zich gestadig uitbreidt. Als Jan Wiegers in 1775, nog voor zijn vijftigste jaar, overlijdt, neemt zijn enige zoon Wiegier Jans de zaak over. Hij is dan 18 jaar oud.

Zijn dochter Wypkje Jans trouwt in 1780 met Siek Siemens Attema, visser te Gaastmeer. En dochter Antje Jans trouwt ook met een visser: Rintje Sines uit Allingawier. Zij vestigen zich in Workum, waar Rintje Sines ook in de palinghandel gaat. Hij neemt later dezelfde achternaam aan als zijn vrouw: Visser. Voor de volledigheid: dochter Kneeliske Jans overlijdt al jong en dochter Tytie Jans uit het tweede huwelijk trouwt met een boer, Tjeerd Anskes de Vries.

Wiegier Jans Visser (1757-1797)

Het gaat onder leiding van de jonge Wiegier Jans kennelijk goed met de zaak, want er zijn aanwijzingen dat er meerdere palingaken in de vaart komen.

Wiegier Jans trouwt in 1788 in de kerk van Sandfirden met Dieuwke Symons Attema, die afkomstig is van Oudega-W. Ze krijgen 5 kinderen:

26 aug 1790 Jan Wiegers

25 jan 1793 Symon Wiegers

5 maart 1794 Gelkjen Wiegers

15 juli 1795 Pierkjen Wiegers

7 okt 1797 Wiegier Wiegers

Maar als de laatste zoon geboren wordt, is de vader reeds overleden, op 40-jarige leeftijd.

Dat is een slag voor het gezin, een moeder die achterblijft met vijf kinderen van wie de oudste zeven jaar is. En daar komt nog bij: wie zal de zaak overnemen?

Maar twee jaar later trouwt Dieuwke voor de tweede keer en wel met een aakschipper van de zaak: Hendrik Alberts Maneveld. Dit wijst er dus op, dat er meerdere aken in de vaart zijn.

Door zijn huwelijk met de weduwe wordt Hendrik Alberts Maneveld de baas van de palinghandel.

Hendrik Alberts Maneveld (1763-1834)

Hendrik Alberts is afkomstig van Warns. Hij is de oudste van het gezin en zijn vader is al jong overleden. Hendrik Alberts trouwt in 1785 met Hinke Sakes uit Hindelopen, die in 1788 al overlijdt. Uit dit huwelijk is een kind geboren, dat al jong overleden is. Hendrik Alberts is dus al jong weduwnaar. Zijn loopbaan tot het moment dat hij in 1799 trouwt met Dieuwke Symons Attema is niet helemaal duidelijk. Er wordt van hem gezegd, dat hij boer is in de omgeving van Warns en anderen beweren, dat hij vanuit Workum op palingaken van de Vissers uit Gaastmeer vaart en zo tot aakschipper opklimt. Dit lijkt ons, gezien zijn latere loopbaan, het meest aannemelijk. Hij trouwt in 1799 dus met de weduwe van zijn baas Wiegier Jans Visser.

Onder leiding van Maneveld gaat het de Gaastmeerder palinghandel duidelijk voor de wind, terwijl de omstandigheden er toch verre van rooskleurig uitzien. Het begin van zijn directeurschap valt samen met de Franse Tijd (1795-1813) en gedurende een groot deel van die tijd is alle handel met Engeland verboden. Maar Hendrik Alberts Maneveld en de Vissers

uit Heeg weten licentie te krijgen om toch hun paling in Londen te mogen verkopen. Voor ze Engeland verlaten, wisselen ze de Engelse ponden in voor goud, want met Engelse ponden kun je in die tijd op het vasteland van Europa weinig beginnen.

We zijn na 1800 in een periode aangekomen, waarin de ambtelijke administratie en archivering veel beter geregeld zijn, zodat we uit deze bronnen veel informatie kunnen putten. Het notarieel archief is bijvoorbeeld een rijke bron, die overigens niet verder terug gaat dan tot 1809. Maar het werpt wel een licht op de omvang en de werkwijze van de Gaastmeerder palinghandel. Het notarieel archief op internet noemt 64 akten met de naam Hendrik Alberts Maneveld die tussen 1810 en 1835 zijn afgesloten. De meeste van die notarisakten gaan over de palinghandel. Hendrik Alberts sluit bv. leningen af met vissers en bunschippers en huurcontracten betreffende bunschepen. Veel schepen die uit Friesland en verdere streken (er wordt ook paling uit Noord-Duitsland en Denemarken gehaald) de paling naar Gaastmeer vervoeren, zijn dus gehuurd van het bedrijf. Met het verstrekken van leningen en het verhuren van bunschepen en visaken doet het bedrijf aan klantenbinding, zodat er een gestadige stroom van paling naar Gaastmeer ontstaat. Daar wordt de paling verzameld en bewaard in leggers, totdat er weer een vracht naar Londen vervoerd kan worden.

Uit de notarisakten blijkt, dat er ook huizen in Gaastmeer gekocht en verhuurd worden, kennelijk aan personeelsleden. Daarnaast is Hendrik Alberts ook actief in het boerenbedrijf. Als in 1832 het eerste kadaster van ons land verschijnt, blijkt hij de op een na grootste bezitter van landerijen in Gaastmeer te zijn. En Hendrik Alberts wordt ook genoemd als eigenaar van acht huizen, waaronder de grote boerderij met nummer 1, de huidige boerderij Aldwar op Munkedyk 1. Het is dan een kop-hals-rompboerderij. Een deel van de bezittingen is overigens afkomstig van de Attema's via een erfenis die aan zijn vrouw ten deel valt. Hij is korte tijd ook kerkvoogd en aan het eind van de Franse tijd, als Heeg en omstreken een aparte gemeente is (1812-1815), wordt hij adjunct-burgemeester van deze gemeente. Na 1815, als de gemeente Heeg wordt opgeheven en weer opgaat in de gemeente Wymbritseradeel, wordt hij assessor, tegenwoordig zeggen we wethouder. In 1825, na de grote overstroming in februari, coördineert hij vanuit deze functie de hulpverlening in de gemeente aan slachtoffers van de overstroming. Niet alleen een groot zakenman, maar ook een notabel in het dorp, dus.

Uit de notarisakten blijkt ook, dat hij de kinderen uit het eerste huwelijk van Dieuwke Siemons hun deel van de erfenis van hun vader geeft.

De oudste en jongste zoon, Jan Wiegers en Wieger Wiegers, worden compagnons in de palinghandel.

De tweede zoon, Siemen Wiegers, wordt binnenschipper, trouwt in Lemmer met de dochter van een zeilmaker en groeit in Lemmer uit tot een groot zakenman, met vooral bedrijven die met de scheepvaart te maken hebben (zeilmakerij, touwslagerij, leerlooierij, deelname in rederijen).

Dochter Gelkjen Wiegers trouwt met de arts Geveke uit Koudum. Ze verhuizen later naar Lemmer, waar twee zonen een beurtvaart op Amsterdam en later een stoomvaart op Groningen beginnen.

Dochter Pierkje Wiegers trouwt met haar neef Jan Rintjes Visser. Ze gaan in Gaastmeer wonen. Hij is een zoon van Rintje Sienes Visser, de baas van de Workumer tak van de palinghandel. Jan Rintjes werkt ook bij het bedrijf in Gaastmeer, waar hij aakschipper wordt en na zijn huwelijk mede-eigenaar.

Uit het huwelijk van Hendrik Alberts en Dieuwke Siemons worden nog drie kinderen geboren, een zoon en twee dochters, maar geen van hen zal bij de palinghandel of de scheepvaart betrokken blijven.

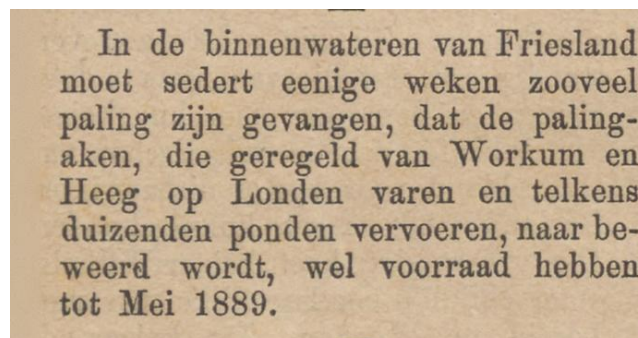
Het is een klap voor het gezin als de oudste zoon en mede-eigenaar, Jan Wiegers, in 1826 op 34-jarige leeftijd overlijdt. Hij is niet getrouwd. Na zijn overlijden blijven dan nog drie bazen over: Hendrik Alberts Maneveld, Jan Rintjes Visser, zijn oomzegger en (stief-)schoonzoon en de jongste zoon uit het eerste huwelijk van Dieuwke Siemons: Wieger Wiegers.

In 1833 overlijdt Dieuwke Siemons en in dit jaar trekt Hendrik Alberts Maneveld zich helemaal terug uit de palinghandel. Hij is dan 70 jaar en verhuist naar Workum, waar hij nog geen jaar later, in 1834, overlijdt.

De omvang van de palinghandel

Uit de notarisakten en het kadaster uit de eerste helft van de negentiende eeuw weten we, dat de Gaastmeerder palinghandel veel bezittingen heeft en dat er dus veel geld in omgaat. Bij zijn overlijden wordt de omvang van de erfenis van Dieuwke Siemons en Hendrik Alberts Maneveld geschat op f 160.000,--. Dat geld is niet alleen verdiend met palinghandel, maar ook met rente op leningen en speculatie met onroerende goederen. Maar de basis er van is in elk geval gelegd in de palinghandel op Londen.

Wat weten we over de omvang van de palinghandel? Over die van Gaastmeer eigenlijk niets, want hier is geen beschrijving van nagelaten. Maar wel van die van Heeg. In 1779 richt Anne Wiegers Visser, samen met zijn zonen Wigle Annes en Anne Annes, de Firma W.A. Visser Zoonen op, die tot 1938 actief zal blijven in de palinghandel op Londen. Het Fries Scheepvaartmuseum in Sneek bewaart het archief van deze onderneming en archiefstuk nummer 27 bestaat uit een boek dat voor het grootste gedeelte gevuld is met de boekhouding van deze palinghandel uit de jaren 1779 tot en met 1795. We kunnen uit deze gegevens ons een beeld vormen van de omvang en de economische betekenis van het Hegemer bedrijf in deze jaren. Maar de overeenkomsten van het bedrijf in Heeg en Gaastmeer zijn groot, zodat we ons ook een beeld kunnen vormen van de gang van zaken in Gaastmeer. We moeten er hierbij wel van uitgaan, dat het bedrijf in Heeg ongeveer tweemaal zo groot is als dat in Gaastmeer. In elk geval bezit Heeg tweemaal zoveel palingaken.

In de binnenwateren van Friesland moet sedert eenige weken zooveel paling zijn gevangen, dat de palingaken, die geregeld van Workum en Heeg op Londen varen en telkens duizenden ponden vervoeren, naar be-weerd wordt, wel voorraad hebben tot Mei 1889.

Uit de Leeuwarder Courant, 1888

Archiefstuk 27

De boekhouding uit de beginjaren van de firma in Heeg is terug te vinden in archiefstuk 27, een dik opschrijfboekje met ca. 200 ongenummerde en ongelinieerde bladzijden.

Het grootste deel van het boek bestaat uit de boekhouding van in totaal 288 reizen met levende paling, hoofdzakelijk naar Londen, maar ook een aantal naar Antwerpen.

We geven hierbij een voorbeeld van één beschrijving van een palingreis, zoals er 288 in het boek voorkomen, alle volgens dezelfde systematiek beschreven:

<i>Gosse Reins de 20 feb 1780 van Workom gaan</i>	
<i>met 13000 P aal het 100 P 9 gulden</i>	1170
<i>proveyant en gelt</i>	200
<i>knegtsloon</i>	100
<i>dus heele uitgaaf</i>	1470
<i>en weer vri opbragt</i>	2040
<i>dus voor het schip ofer</i>	570

Een enkele beschrijving is iets gedetailleerder en geeft bv. informatie over de herkomst van de aal en eventuele overige kosten.

De extra kosten die gedurende de reis gemaakt zijn, bijvoorbeeld voor een loods of in Londen gekochte proviand en de opbrengst van de verkochte aal, zijn ontleend aan een briefje dat de schipper na terugkeer in Heeg aan het kantoor aflevert. In het boek zitten enkele exemplaren van zulke briefjes, met een omvang van een kwart A4, los bijgevoegd. Een voorbeeld (ongedateerd en zonder de naam van de schrijver):

Mijn ingenomen last is geweest tot . .(?) 15000 P aal en gelost tot London als volgt

		<i>P St</i>	<i>Sh</i>	<i>Pc</i>
<i>5000 P voor 6 Sh</i>		62	10	
<i>4000 P voor 6 Sh</i>		60		
<i>2000 P voor 7 Sh</i>		35	10	
<i>1700 P Grootte en Middel</i>		109	19	
<i>300 P dooden</i>				
<i>15000 P aal</i>	<i>somma</i>	267	19	1
<i>Onkosten tot . . . (?)</i>		13	6	
		259	13	1
<i>onkosten van de grote aal</i>		13	6	
	<i>Somma</i>	249	3	1

De geldbedragen zijn genoteerd in ponden sterling, shillings en pence. Een pond is 20 shilling en een shilling 12 pence. In Nederland wordt de waarde van een pond sterling in de achttiende en negentiende eeuw in de regel gesteld op 12 gulden. Uit bovenstaande overzicht blijkt, dat de verkoopprijzen in shilling per 20 pond genoteerd zijn. Dit is in Londen kenmerkend het gangbare gewicht waarop verkocht wordt. Hieruit blijkt wel, dat in Londen de paling verkocht wordt aan (detail-)handelaren.

Uit dit overzicht blijkt ook, dat lang niet alle aal de overtocht overleeft. Van deze vracht is dat 300 pond, maar er zijn ook vrachten bekend, waarbij meer dan 3.000 pond paling de periode tot de verkoop niet overleeft. Vooral stilstaand water met een hoge temperatuur en vervuild water van de Thames zijn oorzaken van palingsterfte.

Als we ervan uitgaan dat in het boek alle palingreizen beschreven zijn, dan kunnen we een vrij nauwkeurige berekening maken van de omvang van de palinghandel en de economische waarde hiervan. Van een klein aantal reizen zijn de aantekeningen overigens heel summier of onvolledig. Zo wordt van vier reizen alleen vermeld, dat deze gemaakt zijn, zonder verdere details, en van acht reizen is bv. de omvang van de lading niet vermeld. Het gaat hier echter om een te verwaarlozen aantal, want er blijven nog altijd 280 palingreizen over die voldoende informatie geven over de lading die meegenomen en verkocht wordt.

De vertrekdata vanaf Heeg van de palingaken loopt van 14 juli 1779 tot eind 1794, in het begin met drie en vanaf 1791 met vier aken. Een aak maakt per jaar vijf tot acht reizen. De vracht per reis loopt nogal uiteen, namelijk van 7.400 pond (de reis van 20-04-1785) tot 24.200 pond (4-11-1791), maar die uitersten komen zelden voor. De gemiddelde vracht van 280 reizen bestaat uit 14.660 pond aal.

Per jaar wordt van 1779 tot en met 1794 van 170.200 pond (1786) tot 373.100 pond (1791) aal naar Londen vervoerd. Dit is een gemiddelde van ruim 260.000 pond aal per jaar. We laten het jaar 1781 hierbij buiten beschouwing, omdat in dit jaar niet op Londen gevaren is vanwege het uitbreken van de Vierde Engelse oorlog. Een poging om in 1781 in Antwerpen een nieuwe afzetmarkt te vinden, loopt uit op een teleurstelling. In totaal worden 13 reizen naar Antwerpen gemaakt, maar de resultaten zijn bedroevend: de winsten zijn laag en op één reis (20-08-1781) wordt zelfs een verlies van 75 gulden geleden. De enige reis van de 288 waar geld op toegelegd moet worden. Tijdens de oorlogsjaren tot 1784 ziet men verder af van handel met Antwerpen, maar zoekt men zijn heil in het omvlaggen van de aken naar een Duitse staat, die niet in oorlog is met Engeland. En met succes, want 1782 wordt al een jaar met een omzet van tegen de 50.000 gulden.

Vanaf 1790, het eerste jaar waarin vanuit Heeg vier palingaken in de vaart zijn, is het jaargemiddelde aan paling dat naar Engeland vervoerd wordt 323.270 pond. Als we de

omzet- en winstcijfers van 1779 tot 1794 overzien, is er sprake van een groei in de omzet van f 16.621 in 1779 naar ruim f 58.000 in 1791 en daarna een lichte daling naar f 48.000 in 1794. De winsten variëren van f 4.205 tot rond de f 20.000 per jaar. Bij deze winsten is wel rekening gehouden met de directe onkosten, zoals lonen, proviand, loodsen, enz., maar niet met de jaarlijks afschrijving en het onderhoud van de aken, gebouwen en inventarissen.

Naast de handel op Londen hebben de Vissers van zowel Heeg als Gaastmeer ook nog een aak in Amsterdam. We hebben de indruk, dat deze als legger gebruikt wordt en bevoorrad wordt vanuit de eigen omgeving, maar ook vanuit Heeg en Gaastmeer. Hier gaat vooral de grote soort naar toe, die in Engeland niet zo gewild is. In Holland wordt de grote paling in de regel verkocht aan palingrokerijen.

Ten gevolge van het warme weder der laatste dagen ondervond de belangrijke palinghandel op Londen te Workum groote schade. Dagelijks toch werden duizenden ponden paling zoogenaamd „flauw”, en deze moesten, daar zij voor de reeders waardeloos waren, of weggegeven of overboord geworpen worden.

Uit de Leeuwarder Courant, 1886

Wieger Wiegers Visser (1797-1873)

We keren weer terug naar de familie Visser in Gaastmeer.

Als Hendrik Alberts Maneveld in 1833 naar Workum verhuist, blijven er in Gaastmeer nog twee compagnons over: Wieger Wiegers Visser en zijn zwager Jan Rintjes Visser. Beiden zijn al jarenlang betrokken bij alle zaken die het bedrijf betreffen, want je komt hun namen in notarisakten volop tegen.

In 1823 wordt Wieger Wiegers mede-eigenaar, want dan verkoopt zijn stiefvader Hendrik Alberts Maneveld aan hem ‘

eigenlijk sprake van een bedrijf met twee locaties: een in Gaastmeer en een in Workum, waar Rintje Sines Visser de leiding heeft. Zijn zoon Jan Rintjes woont in Gaastmeer, waar hij eerst aakschipper en later firmant is. Om een ons onduidelijke reden besluit men in 1844 tot een boedelscheiding tussen Jan Rintjes en Wieger Wiegers: Jan Rintjes Visser verhuist naar Workum om daar een eigen palinghandel te leiden. Onder zijn leiding, maar vooral onder die van zijn zoon Rintje Jans Visser, zal dit Workumer bedrijf heel groot worden. Rintje Jans Visser wordt een van de 200 Friezen die zoveel belasting betalen, dat ze stemrecht krijgen. Hij wordt in Workum zelfs burgemeester, een in die tijd onbezoldigd, maar wel invloedrijk erebaantje.

Wiegers Wiegers blijft dan als enige directeur in Gaastmeer over. En hij maakt de grote bloeitijd van het bedrijf mee, zo rond de jaren 1850.

Om een indruk te krijgen van de omvang van het bedrijf gaan we te rade bij de honderden notarisakten die bewaard gebleven zijn en waarvan een korte samenvatting op internet staat. Hieruit blijkt o.a. dat de firma in Gaastmeer tussen 1840 en 1875 ongeveer 20 schepen verhuurt. Vooral bunschepen en aken, maar ze bezitten ook twee tjalken voor de verhuur. De huurprijzen variëren van f 10,- per jaar voor een klein visaakje (’t zal wel een oud scheepje geweest zijn, want voor de meeste aken moet je ongeveer f 50,- betalen) tot f 123,- voor de grootste tjalk. De visaken worden uiteraard verhuurd aan vissers in de wijde omtrek, tot aan Eernewoude, en de bunschepen aan schippers die de paling ophalen en in Gaastmeer afleveren. Maar er zijn natuurlijk ook de zeewaardige palingaken die naar Londen varen.

Deze worden door de Vissers en hun personeel beheerd en bemand. Het bedrijf heeft dus alleen mensen in dienst voor de directe palinghandel op Engeland en Amsterdam. In 1854 vermeldt de Leeuwarder Courant uit het economisch jaaroverzicht van 1853, dat Gaastmeer drie zeeschepen telt. Dat zijn dus de palingaken. Heeg heeft dan zes zeeschepen, laten we aannemen ook alle palingaken. Ook gevonden in de LC: in 1873 worden vanuit Heeg en Gaastmeer samen 60 scheepsladingen paling naar Londen vervoerd, waarvan 20 uit Gaastmeer. Ze gebruiken voor deze 60 vrachten 10 palingaken. Maar het gaat niet alleen maar voor de wind. In 1874 meldt de LC, dat een palingaak van de Vissers in Gaastmeer vergaan is op de Engelse kust. Hierbij gaat de gehele lading, 18.000 pond met een waarde van f 8.000,-, verloren, althans volgens de krant. Die waarde is nogal overdreven, want de inkoopprijs is dan ongeveer 15 cent en de verkoopprijs 30 cent per pond. Schip, lading en bemanning zijn overigens nooit verzekerd geweest. Maar over het algemeen is de palinghandel op Londen in deze periode erg lucratief en wordt er veel geld mee verdiend.

In het gezin van Wieger Wiegers en Hiltje Sippes worden drie kinderen geboren: Sippe Wiegers, Tetje Wiegers en Jan Wiegers. De beide zonen komen in het bedrijf en Tetje trouwt met Bauke Annes Visser uit Heeg, een telg uit de Hegemer Visser-familie.

De herkomst van de paling

Met het toenemen van de handel, neemt ook de behoefte aan de inkoop van paling toe. Men probeert zoveel mogelijk vissers uit de wijde omgeving aan zich te binden door het verstrekken van leningen of door visrechten op te kopen, die vervolgens aan visser verhuurd worden. Zo heeft het Hegemer kantoor de visrechten van de Zuiderzeekust tussen Stavoren en Lemmer gepacht en vervolgens verhuurd aan vissers. Maar de paling wordt ook aangevoerd vanuit het Noorden van Friesland, Groningen en Overijssel, vaak met bunschepen die men gehuurd heeft van de palinghandelaren. Ook uit Noord-Duitsland en Denemarken wordt paling aangevoerd. Die uit Denemarken wordt vanaf eind augustus tot november in de Sont gevangen, als de paling naar de Saragossa-zee gaat trekken. De schiere aal uit Denemarken is van heel goede kwaliteit en in het najaar worden met palingaken en eigen bemanning enkele volle vrachten naar Gaastmeer gehaald. Ze kunnen in de leggers in de Wijde Sloot wel tot het volgende voorjaar bewaard worden.

De inkoopprijs in de achttiende eeuw varieert van 7 tot 11 gulden per 100 pond. De schiere aal uit Denemarken is het duurst, zogenaamde kubaal het goedkoopst. Kubaal wordt gevangen met zogenaamde kubben, kleine fuiken die bijvoorbeeld gebruikt kunnen worden in greppels in ondergelopen weilanden.

In de leggers wordt de levende paling ongesorteerd opgeslagen en vervolgens gesorteerd in palingaken geladen, als deze naar Londen vertrekken. De aken uit Gaastmeer en Heeg worden in Gaastmeer voor de helft geladen en varen vervolgens naar de buitenhaven van Stavoren, waar de tweede helft ingeladen wordt, die door bunschepen wordt aangevoerd. Dit gebeurt niet vanwege de diepgang, want een bunsschip ligt altijd even diep, maar omdat het zuurstofgehalte in de bun in binnenwater te laag is voor een volle vracht.

Palingaken en hun bemanning

De palingaken zijn speciaal voor de vaart op de Noordzee gemaakte, zeilende houten bunschepen. Ze zijn dan ook heel zwaar gebouwd, met midscheeps een grote bun, die in vijf compartimenten (hokken) verdeeld is, zodat de paling gesorteerd op grootte vervoerd kan worden. De aak heeft één mast, die vanwege de bun nogal ver naar voren staat. Hierdoor is het grootzeil erg groot en verder voert de aak een stagfok en een kluiver. De zijwanden van de bun bestaan uit geperforeerde, koperen platen, zodat het buitenwater in en uit kan stromen. Het enigszins logge zeilschip kan, bij gunstige wind, een snelheid bereiken van 6 mijl (bijna 11 km) per uur. De aak kan niet erg hoog aan de wind zeilen, zodat een reis met tegenwind lang kan duren.

Het kantoor in Gaastmeer bestelt hun palingaken bij de werf van Eeltje Holtrop van der Zee in Joure, het kantoor in Heeg laat ze in de regel bouwen bij de werf van Palsma in Heeg en het kantoor in Workum op scheepswerven in Workum en IJlst. Van enkele palingaken is het

ontwerp en het bestek bewaard gebleven en hieruit blijkt o.a., dat de aken uit Workum en Heeg een lengte hebben van 68 voet (een voet is ca. 30 cm) en die uit Gaastmeer 64 voet. De prijs van een romp komt ongeveer op f 8.000. Tel je hier de rondhouten, zwaarden, roer, tuigen, ankelspril en ankers en alle overige inventaris bij op, dan zal een complete palingaak rond 1850 ruw geschat op f 12.000 komen. Palingaken gaan heel lang mee, 40 of 50 jaar is geen uitzondering, maar elk jaar wordt er ook een groot bedrag besteed aan onderhoud en reparaties. Uit de boekhouding van Heeg blijkt, dat dit alleen al bij de werf tussen 500 en 800 gulden per jaar kan bedragen, waar je de vernieuwing van het touwwerk en de zeilen nog moet bijtellen. Naar schatting zijn de jaarlijkse kosten aan afschrijving en onderhoud van een palingaak tussen de f 1.500 en f 2.000.

Bemanning op het voordek van een palingaak

Vanwege het onderhoud van de aken, maar ook voor nieuwbouw en onderhoud van kleinere bunschepen en schouwen, heeft Wieger Wiegers Visser in 1857 een scheepswerf in Gaastmeer laten bouwen, de latere Wildschutwerf. Op deze werf zijn overigens nooit palingaken gebouwd, maar wel veel binnenschepen en vissersboten.

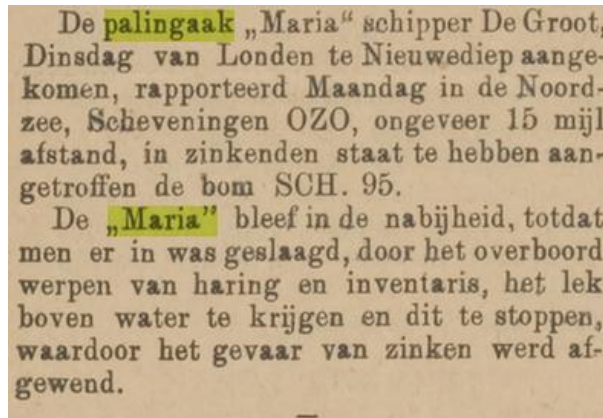
De bemanning van een palingaak bestaat uit drie volwassenen: de schipper, de stuurman en de kok. Voor zo'n zwaar zeilschip is dit onderbemand, maar ze doen het er mee. Jan Zetsema, die van 1928 tot 1932 op een palingaak van Heeg vaart en hier een boek over schrijft, spreekt dan ook van het lopen van Chinese wachten op een aak: eenmaal op en nooit meer af. Als de overheid het aantal bemanningsleden op vrachtschepen aan een minimum bindt, besluit men de aken als vissersschip in te schrijven, waar soepeler regels voor gelden. Dit wordt getolereerd, terwijl palingaken totaal geen visserschepen zijn. Toch hebben de bemanningsleden niet het gevoel dat ze worden uitgebuit. Het is een baan om trots op te zijn, bemanningslid op een Engelse aak, zoals ze ook wel genoemd worden. Vooral de schipper is een man van aanzien in het dorp en ook een vertrouwenspersoon van de baas. Hij moet niet alleen schip, lading en bemanning veilig over zee brengen, maar is ook verantwoordelijk voor de meest voordelige verkoop van de paling in Londen, het beheer van inkomsten en uitgaven en de afrekening met de baas. De verdiensten van een bemanningslid in de negentiende eeuw zijn vijf, later zes gulden per week. De schipper verdient misschien het dubbele, maar dat is niet helemaal uit de cijfers op te maken. Het is algemeen bekend, dat de kost aan boord heel goed is. Elke dag veel vlees, dat ingezouten in tonnen wordt meegenomen. Zowel in Gaastmeer als in Heeg houden de palinghandelaren er een vetweiderij op na, die niet alleen aan de eigen vloot, maar ook aan slaggers en de bevolking levert. Zo adverteert een slagger in Lemmer, dat hij een vette os van Visser in Gaastmeer gekocht heeft.

De overtocht

Over de tocht over de Noordzee naar Londen en weer terug zijn we goed geïnformeerd door het logboek van schipper W. van der Mast, die voor het kantoor in Workum vaart en van alle 152 reizen die hij van mei 1880 tot november 1902 naar Londen maakt, aantekeningen heeft bijgehouden. Die aantekeningen vermelden de omvang van de lading, de prijs die ze er in Londen voor maken, de data van vertrek en aankomst en vooral opmerkingen over het weer op de Noordzee. De tocht begint meestal in Workum, waar bij hoog water de bank voor de haven genomen moet worden. Soms, bij Oostenwind, gaat men via Stavoren, want dan staat het water voor Workum te laag om over de bank te komen. Die route is voor de aken uit Heeg en Gaastmeer de gebruikelijke. Het is wel een beetje om, maar je hoeft dan buiten Workum niet op hoog water te wachten. Op de Zuiderzee gaat het door de vaargeul Vlieter naar het Nieuwe Diep, waar uitgeklaard moet worden. Het wachten hierop mag aan een steiger in het buitenwater, zodat je de haven niet in hoeft. Een volgeladen aak moet namelijk blijven schommelen, zodat de lucht in de bunnen ververst wordt. Na het uitklaren vaart men naar de uiterton van Den Helder en dan begint de overtocht over zee. Althans, als het weer goed is. Het kan ook wel gebeuren dat je een paar dagen of een hele week in Nieuwe Diep moet blijven liggen vanwege stormweer. Harde wind en hoge golfslag is niet alleen slecht voor de bemanning, maar ook voor de paling, waar er dan nogal wat de overtocht niet overleeft. Maar men is niet kinderachtig, met wind waar een dubbel rif voor vereist is, wordt gewoon gevaren. Afhankelijk van de wind ziet men dan na 15 uur (de kortst genoemde overtocht) of enkele dagen een vuurtoren van Engeland. Meestal ziet men het draailicht van Lowestoft het eerst, maar het kan ook een lichtschip in de monding van de Theems zijn. Via Harwich baai gaat men dan de Theems op. Dit deel van de reis duurt in de regel langer, omdat de Theems een tijrivier is, met een stroming die afwisselend naar binnen en naar buiten gaat. Vaak gaat men bij tegenstroom voor anker, om te wachten op de tegengestelde stroming. Bij flinke westelijke winden kan men van Den Helder in drie dagen in Londen aankomen, maar dan moet wel alles meezitten. Schipper Van der Mast maakt ook wel eens gebruik van een sleepbootje, maar dat zijn uitzonderingen. Er wordt niet direct naar de aanlegplaats in Londen gevaren, maar naar Holehaven Creek, een plaats ten Oosten van Londen, waar een zijrivier in de Theems stroomt en het water niet vervuild is. In de loop van de negentiende eeuw is het water van de Theems door de industrie steeds meer vervuild geraakt, waardoor veel palingen in de bun dood gaan. In Holehaven Creek leggen ook de aken uit Heeg en Gaastmeer aan. Bij toerbeurt varen ze dan uit de Creek naar de verkoopplaats, een boei in de Theems tegenover de Billingsgate Fish Market, de grootste vismarkt van Engeland. Als het water efg smerig is, wordt de paling in de Creek ook wel verpakt in kistjes en dan met een stoombootje naar de aken aan de boei vervoerd. Aan die boei liggen altijd wel palingaken, meestal drie, een van elk van de drie kantoren. Later heeft het kantoor in Heeg de Thames laten bouwen, een stalen motorbootje met watertanks die belucht kunnen worden en waardoor de paling niet in aanraking komt met het buitenwater van de Theems. Dit motorbootje haalt soms ook wel de paling op uit de Creek. Waarschijnlijk mogen ook de palingaken uit Gaastmeer van de Thames gebruikt maken, want er is altijd nauwe samenwerking tussen Gaastmeer en Heeg geweest. De palingaak vaart, als hij aan de beurt is, ook naar de aanlegboei (de Dutch mooring), waar de schipper de aangevoerde paling verkoopt. De kopers zijn vishandelaren, die met een roeiboetje naar de aak varen en daar paling per 20 pond inkopen. De gemiddelde prijs die schipper Van der Mast noteert is, omgerekend in Nederlands geld, 32 cent per pond. Dat is ongeveer het dubbele van de prijs uit de boekhouding van Heeg, van 100 jaar eerder. In Engeland wordt paling niet gerookt, maar meestal verwerkt tot palingsoep, een volksvoedsel dat in eethuizen geserveerd wordt. Na ongeveer veertien dagen is de lading van een aak uitverkocht, maar soms kan dit ook wel een maand duren. Vooral in de zomer bij warm weer is de handel slap en zijn de prijzen laag.

Na de verkoop begint de terugreis. Een opmerking die je in het logboek bij storm enkele malen tegenkomt '*behouden in Nieuwe Diep aangekomen*' spreekt eigenlijk boekdelen. Je hoort ze als het ware een zucht van verlichting slaken, als ze het deze keer weer gered hebben. 't Zijn ook maar zeilscheepjes van een meter of 20. Een enkele keer wordt via

IJmuiden en het Noordzeekanaal teruggevaren, maar dit is van aken uit Gaastmeer niet bekend. 's Winters kan men op de Zuiderzee en voor de kust van Friesland behoorlijk last hebben van ijs en een enkele maal haalt men dan de Leeuwarder Courant, bijvoorbeeld als tientallen mensen uitgelopen zijn om een palingaak Stavoren of Workum binnen te halen. De reizen heen en terug duren in de regel drie tot zes weken, bij langdurige vorst soms meer dan twee maanden.

De palingaak „Maria“ schipper De Groot, Dinsdag van Londen te Nieuwediep aangekomen, rapporteerd Maandag in de Noordzee, Scheveningen OZO, ongeveer 15 mijl afstand, in zinkenden staat te hebben aangetroffen de bom SCH. 95.
De „Maria“ bleef in de nabijheid, totdat men er in was geslaagd, door het overboord werpen van haring en inventaris, het lek boven water te krijgen en dit te stoppen, waardoor het gevaar van zinken werd afgewend.

Uit de Leeuwarder Courant, 1905

Sippe Wieggers (1825-1900) en Jan Wieggers (1834-1884)

We keren weer terug naar de familie Visser in Gaastmeer.

Sippe en Jan, de beide zonen van Wieger Wieggers, komen bij hun vader in de zaak en nemen geleidelijk aan steeds meer taken van vader over. In 1858 laat hij de scheepshelling met timmerschuur en huis overschrijven op zijn beide zonen en laten hij en zijn vrouw hun testament opmaken. Wellicht is dit een indicatie van het feit, dat hij de leiding van het bedrijf overdoet aan Sippe en Jan. Je ziet dit ook aan de notarisakten: de naam van vader Wieger komt eigenlijk alleen nog voor bij leningen aan boeren en de beide zonen zijn vooral betrokken bij het afsluiten van huurcontracten en leningen met vissers en schippers. Wieger Wieggers is gaan rentenieren.

Sippe Wieggers, de oudste zoon, trouwt in 1853 met Cornelia Annes Visser uit Heeg. Alweer een Visser die met een Visser trouwt. Het is de tijd dat je toch vooral met iemand van je eigen stand trouwt en zo neem je het zekere voor het onzekere. Maar ze zullen ongetwijfeld veel van elkaar gehouden hebben.

Sippe en Cornelia krijgen 5 kinderen:

1854: Wieger Sippes

1856: Hiltje Sippes (op haar zevende overleden)

1858: Tjitske Sippes

1860: Anne Sippes

1861: Dieuwke Sippes

Van deze kinderen zal alleen de oudste in de palinghandel gaan. Anne Sippes wordt boer op de zate Dorpwijk (nu Boppe de Golle). Hij blijft vrijgezel. Tjitske Sippes trouwt met de dominee van Gaastmeer Klaas Bosma, geboren in Groningen. Hij kwam hier in 1876 en hij vertrok in 1878 naar Surhuizum. Van Dieuwke is geen huwelijksakte te vinden, dus die zal vrijgezel gebleven zijn..

De jongere broer Jan Wieggers trouwt in 1862 met Yda Harmens Visser uit Workum. Beide broers wonen naast elkaar aan de haven. Jan Wieggers en Yda Harmens krijgen 5 kinderen:

1864: Wieger Jans

1865: Hiltje Jans

1867: Harmen Jans

1868: Anna Maria

1868: Bauke Jans (tweelingbroer van Anna Maria; in 1884 overleden)

Net als bij zijn broer Sippe Wieggers komt van deze 5 kinderen alleen de oudste, Wieger Jans, in de zaak.

Hiltje Jans trouwt met Willem Nikkels, een winkelier uit Deventer, waar ze ook gaat wonen. Anne Maria blijft vrijgezel. Dat geldt ook voor de zoon Harmen Jans, die misschien in zijn jeugd bij de zaak gewerkt heeft. Hij woont enige tijd in Londen, wellicht in verband met de palinghandel. Hij gaat later naar de marine en in 1891 wordt hij genoemd in een notarisakte als fabrikant te Holwierde, bij Delfzijl. Hij overlijdt al jong, op zijn 39ste, te Holwierde.

Sippe Wieggers Visser (1825-1900)

Tot 1879 blijven beide broers Sippe en Jan samenwerken, maar dan komt er een boedelscheiding. Sippe Wieggers heeft in 1877 in Gaastmeer de boerderij Dorpwijk laten bouwen. Hij verkoopt zijn huis en erf in Gaastmeer voor f 20.000,- aan zijn zoon Wiegger Sippes. Voor die tijd heel veel geld, dus het is goed mogelijk dat in dit bedrag een deel van de palinghandel begrepen is. Waarschijnlijk gaat hij op Dorpwijk wonen, maar enkele jaren later verhuist hij naar Heeg, waar hij gaat rentenieren. Je komt hem in notarisakten vanaf 1879 alleen nog tegen bij het kopen van land, een huis, het financieren van een inpoldering en het uitlenen van geld aan boeren. Zoon Anne Sippes blijft boeren op Dorpwijk. Jan Wieggers blijft directeur van de palinghandel, waarin dus ook de neven Wiegger Sippes en Wiegger Jans werken. In november 1883 koopt Jan Wieggers een kapitaal huis en erf in Heeg van Anne Annes Visser, op de hoek van de Skatting en de tegenwoordige rondweg, voor f 13.809,-. Hij trekt zich dus uit de zaak terug. Maar hij overlijdt al in januari 1884, nog geen 50 jaar oud.

De beide neven Wiegger Jans en Wiegger Sippes zetten nu beiden een palinghandel voort, want bij de boedelscheiding van 1879 zijn er in Gaastmeer twee bedrijven ontstaan. Dat ze de zaak voortzetten is wat veel gezegd. Je kunt beter spreken van: de zaak afbouwen. Je ziet het duidelijk aan de notarisakten: die gaan steeds vaker over handel in huizen en land en geldleningen aan boeren en steeds minder vaak over zaken die met paling te maken hebben. De activiteiten gaan zich steeds meer verleggen van de zee naar het land. Het lijkt er op dat de neven in 1889 weer gaan samenwerken, want dan wordt de firma W.W. Visser Zonen opgericht. Beide neven worden in de notarisakte 'zeehandelaar te Gaastmeer' genoemd. Maar het is de eerste en ook de laatste keer dat je deze firma in notarisakten tegenkomt, dus veel zaken zal die firma niet gedaan hebben. Ze wonen naast elkaar, Wiegger Jans in het kantoor op de hoek van wat nu de Munkedyk heet en Wiegger Sippes daarnaast, de huidige J.J. Hofstrjitte op nummer 3. Laten we de loopbaan van beide neven wat nader bekijken.

Wieger Sippes Visser (1854-1879)

Neef Wieger Sippes trouwt in 1877 met Beeuw Tromp uit Woudsend. Een uitstekende partij, want het is een vooraanstaande familie, de Trompen uit Woudsend. De vader van Beeuw is burgemeester van Wymbritseradeel. Wieger Sippes koopt in 1879, zoals we al eerder gezien hebben, voor f 20.000,-- het huis plus erf en de palinghandel van zijn vader en hij gaat dus in de palinghandel.

Ze krijgen drie dochters:

1878: Sipkje

1882: Cornelia

1884: Trijntje

In 1886 overlijdt zijn vrouw Beeuw, nog maar 29 jaar oud en blijft de vader met drie jonge kinderen achter.

Wieger Sippes Visser (1854-1897)

Uit notarisakten krijg je de indruk, dat Wieger Sippes zich meer met de palinghandel bezig houdt dan neef Wieger Jans. Je komt zijn naam in elk geval wat vaker tegen in akten betreffende de verhuur van bunschepen. Althans, totdat zijn vrouw overlijdt. Daarna is de animo er kennelijk uit. Het is bij hem niet zozeer een verplaatsing van de activiteiten van de paling naar de landbouw, maar na 1886 een achterwege blijven van activiteiten. Althans, van zakelijke activiteiten waar een notarisakte voor moet worden opgemaakt. Je vindt alleen nog akten van persoonlijke aard.

In oktober 1897 trouwt de weduwnaar Wieger Sippes met Aaltje Douwes de Boer uit Gaastmeer, zijn huishoudster. Ze trouwen onder huwelijkse voorwaarden, waarbij Wieger wel een legaat van f 3.000,-- voor Aaltje laat vastleggen. Aaltje is de dochter van boer Douwe Ties de Boer en Harmke Attema. Twee maanden later, op 30 december 1897, overlijdt Wieger Sippes. Hij hangt zich op, op de zolder in zijn eigen huis. Zijn oudste dochter vindt hem daar. Wat een ellende voor dat meisje, voor Aaltje, net getrouwd, en voor de andere kinderen. Voor de hele familie, eigenlijk. De dochters blijven niet met Aaltje in Gaastmeer wonen, maar worden naar de familie Tromp in Woudsend gehaald. Daarna zullen ze naar een kostschool in Spannum gaan, om nooit meer in Gaastmeer terug te keren. En Aaltje verhuist naar Makkum, weg van deze plek des onheils. Twee jaar later trouwt ze met een Bonnema en kopen ze een hotel in Workum.

De palinghandel van de Vissers komt in Gaastmeer wel heel tragisch aan zijn einde. Als je de volgorde van de feiten overziet, een legaat in oktober 1897 en een week later een huwelijk met Aaltje de Boer, dan twee maanden later de verkoop van de palinghandel aan Heeg en enkele dagen later de zelfdoding, dan lijkt het er op dat Wieger Sippes genoeg van

het leven heeft en schoon schip heeft willen maken. Geruchten spreken er over, dat de familie in Heeg de samenwerking met Wieger Sippes zullen opzeggen, als hij met zijn huishoudster gaat trouwen. Andere geruchten suggereren, dat Aaltje de Boer in verwachting is van Wieger Sippes en, als je nog een beetje eergevoel hebt, is een gedwongen huwelijk dan onvermijdelijk. Ook zijn er geluiden, dat hij zich te buiten gaat aan drankmisbruik. Wat hier precies van waar is, is niet met zekerheid vast te stellen, maar het blijft een drama. Dat Aaltje in verwachting zou zijn is onduidelijk, maar er is geen sprake geweest van de geboorte van een kind.

De dochters Cornelia (1882-1939) en Trijntje (1884-1958) van Wieger Sippes Visser

Vele jaren later, omstreeks 2010, spreekt een dame op de kade Anneke Hoogterp aan, die op het erf van haar huis loopt. Ze zegt, dat haar oma hier vroeger gewoond heeft, de oudste dochter van Wieger Sippes Visser. Ze heeft haar vader destijds als eerste op zolder ontdekt, waar hij zich heeft opgehangen. Haar oma heeft hier wel over verteld, onder andere dat ze net als haar twee zussen nooit meer in Gaastmeer teruggekeerd zijn.

De familie Tromp heeft de zakelijke afwikkeling voor de drie meisjes geregeld en de gelden van de erfenis kennelijk goed belegd, want nog vele jaren later blijken ze in staat om geld uit te lenen. Neef Wieger Jans is nu nog de enige firmant van de palinghandel in Gaastmeer.

Wieger Jans Visser (1764-1932)

Als zijn vader overlijdt, is Wieger Jans nog geen 20. Zijn hart ligt waarschijnlijk helemaal niet bij de visserij en de palinghandel, want de zaken die hij onderneemt, hebben weinig of niets met palinghandel te maken. In 1887 trouwt hij met Popkjen Meina, een dochter van een landbouwer uit Langezwaag. Het vak van zijn schoonvader trekt hem veel meer. Als hij in 1898 als enige palinghandelaar in Gaastmeer is overgebleven, besluit hij de hele palinghandel van de hand te doen en te verkopen aan Heeg voor f 20.000,==. Hij koopt een stuk land in Huizum en een jaar later de villa Valburg, waar het gezin naar verhuist. Hij wordt groentekweker in Huizum, een beroep dat zijn zoon Jan Wiegers later ook zal kiezen. Niks mis mee, natuurlijk, een prachtig vak, maar voor de variatie en de werkgelegenheid in Gaastmeer wel erg jammer. Ook zijn huizen in Gaastmeer verkoopt hij in 1898 voor f 13.550,-- aan de palinghandelaren in Heeg. Het is wel duidelijk dat deze telg uit de Visserfamilie in Gaastmeer niet de aangewezen man is om de palinghandel voort te zetten. Wat hier overblijft, zijn de leggers met levende paling en enkele palingaken, want het stromende water van de Wijde Sloot hier is voor de palinghandelaren uit Heeg onmisbaar. Ook een huis en enkele drooghokken aan wat tegenwoordig de Pielyk heet, blijven in het bezit van de palinghandel uit Heeg. De bewoner van het huis beheert de paling in de leggers die voor de wal liggen. In 1942 zullen deze laatste onroerende goederen verkocht worden aan een vishandel in Stavoren, die hier overiges weinig mee doet.

Auke en Nicolaas Jurjen Lankhorst

Maar de palinghandel op Londen komt weer terug naar Gaastmeer. In 1897 is Rintje Jans Visser, de grote palinghandelaar uit Workum, overleden. Het bedrijf daar heeft vijf palingaken op Londen in de vaart. Het echtpaar heeft geen kinderen, maar de weduwe zet het bedrijf voort onder leiding van achterneef Jan Haagsma. Die zal de palinghandel met vijf palingaken en nog wat kleinere schepen en leggers in 1900 voor f 20.000,== overnemen. Een vriendenprijsje. De palingaken zijn al oud en hij blijft met een tweetal varen. Maar in 1903 laat Haagsma een ijzeren stoomschip, de Palinghandel, bouwen om de paling te vervoeren. Hij voelt zich toch beter thuis als boer en in 1907 besluit hij de zaak te verkopen aan de gebroeders Auke en Nicolaas Jurjen Lankhorst uit Heeg. Dat zijn twee telgen uit een familie van kooplieden en fabrikanten. Beide broers hebben o.a. een melkfabriek in Osingahuizen en in Lemmer en een bedrijf voor zoetwatervis in Heerenveen. Als ze de palinghandel van Workum kopen, besluiten ze het bedrijf te verplaatsen naar Gaastmeer, vanwege het stromende water van de Wijde Sloot. Ze bouwen een schuur en een ijshok aan de Liuwedaem in Gaastmeer, met voor de wal een aantal leggers, de palingaken en de stoomboot de Palinghandel. En zo is de palinghandel op Londen in 1907 hier weer terug. Maar lang niet zo groot als in het verleden. De groei is er uit, met name door de toegenomen concurrentie van handelaren uit Denemarken, Noord-Holland en Kampen. Die varen niet met ouderwetse zeilaken, maar met moderne motorkotters waarin de levende paling bewaard wordt in water dat belucht wordt. Het bedrijf uit Kampen vervoert wel 40.000 pond in één keer en daar is niet tegen op te concurreren, ook niet met het stoomschip de Palinghandel, dat nogal ouderwets aandoet. De Lankhorsten verzenden ook veel levende paling in kistjes, via de veerpont in Harlingen. Dat deed het bedrijf in Workum onder leiding van Rintje Jans Visser en Jan Haagsma overigens ook al. Er gaat ongeveer 100 pond in een kistje en als je ze op elkaar stapelt met in het bovenste kistje ijs, dan kun je ze tot de vismarkt in Londen gezond houden.

Het bedrijf van de Lankhorsten zal met handel op Londen doorgaan tot aan de Tweede Wereldoorlog. Daarna blijft er nog tot 1958 een binnenlandse handel in paling en zoetwatervis op de Liuwedaem, maar niet meer op Londen.

Tijpke van Netten zal de binnenlandse palinghandel nog voortzetten tot 1988. Hij zal hoofdzakelijk leveren aan palingrokerijen in Oude Wetering en Aalsmeer.

Als enige hebben we in Gaastmeer nu nog één palingvisser, Andries van Netten, die zijn vangst in de regel aan de markt in Urk brengt.

Pieter Ritskes aan het werk op een legger in de Wijde Sloot

Gebruikte bronnen:

Archiefstuk 27 van de boekhouding van de firma W.A. Visser Zoonen, dat bewaard wordt in het Fries Scheepvaartmuseum te Sneek

W. van der Mast, Eenige aantekeningen aan boord van de Vrouw Anna aangevangen in April 1880

Het archief van de Leeuwarder Courant op internet

De website www.allefriezen